

Fig. 1. Ruts kirke, set fra øst.

C. G. S. 1947

RUTS KIRKE

BORNHOLMS NØRRE HERRED

kirken var i middelalderen indviet til *S. Michael*, ærkeenglen, hvis hellige steder med forkærlighed lagdes højt, og den helgen, hvis dyrkelse tidligst kan spores på øen, hvor hans navn påkaldes i fire tidligmiddelalderlige runestensindskrifter, en enkelt gang endog med fortrin for Guds Moder¹. Første gang kirken nævnes er 1490, og den kaldes da efter helgenen (Sancti Michelssogen)², men året efter omtales den som Røs kirke³, et navn, som snarest indeholder et lokalitetsbetegnende ord⁴, og allerede 1621 antager den »lærde« form »ecclesia Rutziana«⁵, »af Ruth den Moabitiske«, som Ravn siger⁶. Denne form har for længst sejret og fik i ældre tid lejlighedsvis, i analogi med andre bornholmske kirker, tilføjet et helt meningsløst »Sankt«.

Rutsker sogn er nu *anneks* til Hasle, men i ældre tid, i hvert fald endnu 1621, var forholdet omvendt⁷, hvilket minder om, at denne by, ligesom de øvrige små søkøbstæder, i gammel tid var af så ringe betydning, at den oprindelig var annekteret til den landkirke, på hvis sognegrund den er opstået. I middelalderen tilhørte kirken ærkebispem i Lund, men ved reformationen overgik den til kronen, hvorunder den endnu hørte 1809⁸. Den er i løbet af 1800'rne overgået til fuld selveje (sml. Rønne s. 36).

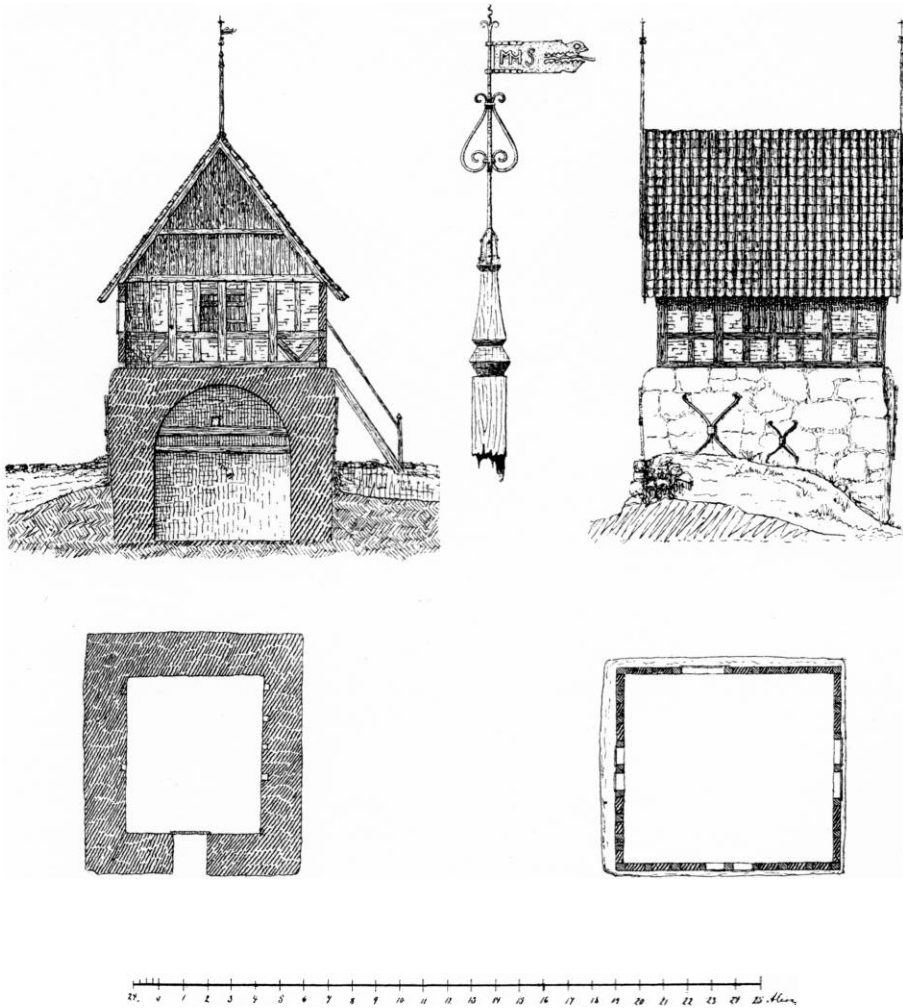

Fig. 2. Ruts kirke. Klokketårn. Øverst snit, set mod vest, sydfaçade og i midten en husbrand, nederst planer af de to stokværk. Målt af M. Bidstrup 1887.

1867 blev der til Mønt- og Medaillesamlingen indsendt 10 sølvmonter fra Christian 4.s og Frederik 3.s tid, som var fremkommet ved at kaste en grav på kirkegården⁹. Monterne, der ikke kom til at indgå i samlingerne, er muligvis blevet skjult under den svenske besættelse 1658. — Af større interesse er dog 3 monter, indleveret 1886 af Matthias Bidstrup, som havde fundet dem i »en tilmuring af en ældre dørportal på den gamle Ruts kirke, som vi for tiden har under restauration«. Døren må være det sløjfede romanske tårns vestportal (sml. s. 310), og af monterne var de to »brakteater« fra Frederik 1. og Christian 3., mens slutmønten, en toskilling, var præget 1560 for Frederik 2.¹⁰

Kirken har gjort tjeneste som *sømærke*: »Er dette punkt vel ikke det højeste på øen (sml. ndf.), er det dog det, som først giver kending af landet, når man kommer nord fra og søger imod østen ind i Østersøen«¹¹.

En klippeblok ved navn »Jættebold« skal efter *sagnet* være kastet mod Ruts kirke af en svensk troldkarl¹².

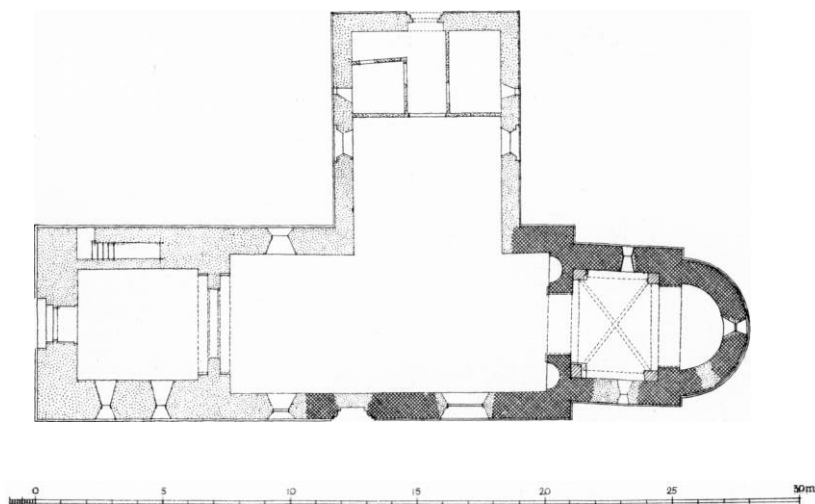

Fig. 3. Ruts kirke. Plan. 1:300. Målt af El. M. 1952.

Fra Rutsker kirkebakke, øens tredjehøjeste punkt (130 m over havet), kan man overse omtrent hele Nordbornholm og skimte en del af Skånes sydkyst. Ranken har jævnt fald til alle sider, svagest mod nord og vest, stejlere mod sydøst, ned til landevejen Hasle-Allinge, som løber tæt forbi. Kirkegården, der vistnok er udvidet på de fleste sider, dog næppe mod nord, hegnes nu af simple diger af stablede kampesten, bag hvilke der er opfyldt med jord. En stor del af dette hegn stammer sikkert fra 1850- og 60'erne (rgsk.), yngst er diget mod vest, hvor det er opsat 1891, samtidig med at man langs denne side lagde en kun 7 m bred strimmel til kirkegården. Rinderinge findes kun i nord-diget, hvor de måske er indsat 1861, det år, man ifølge kirkeregnskaberne fik slået 28 huller i gærdets sten. En enkelt bindesten blev leveret to år senere. Hovedindgangen mod nord, oprindelig måske den i regnskaberne nævnte »lig-port«, er nu en simpel, moderne stakitlåge af træ, og en lignende, mindre, indgang findes mod øst. 1689 blev der købt deler »til de to kirkelåger og til skjulet (taget) over den østre ...«; en vestlåge blev nedlagt 1864. Langs digets inderside har man 1874 og senere plantet pile; 1845 voksede der asketræer på kirkegården (sml. Å kirke, s. 133).

Det nuværende kampestensdige virker uanseligt i sammenligning med kirkegårdens middelalderlige hegnsmur, hvis kun lidet under 2 m brede fundament man lejlighedsvis er truffet på ved tilfældige gravearbejder¹. Dette ældre hegns udstrækning og forløb er ikke undersøgt, men dets massive karakter og anselige højde fremgår af en henved 14 m lang, stærkt medtaget murstrækning, som står bevaret vestligt på kirkegården i forbindelse med det nedenfor beskrevne klokketårn. Tårnets kampestens underbygning er opført lige oven på resterne

af den gamle hegnsmur, dog således, at dennes oprindelige ydre murflade har sprunget noget frem for tårnets vestfaçade. Murens yderskal er blevet fjernet ved kirkegårdsudvidelsen 1891, og dens sten anvendte i det ny dige, den må dog stå bevaret under jordsmonnet, som er ikke ubetydeligt hævet. Murrestens højde kan derfor ikke måles direkte; skønsvist kan den vel anslås til ca. 3 m over grundstenene. Murens oprindelige højde og øvre afslutning vil næppe kunne udfindes, dens tykkelse har ifølge en notebogsnotits fra 1891 af Henry Petersen været omkring 1 m, hvortil må lægges ca. 50 cm for de manglende façadesten. Den blottede murkærne er af rå kamp, lagt i fed, gullig mørtel, hvis karakter snarest er romansk; hvor stenene er små, er der tilløb til lagdeling. Murens bagside er helt dækket af en jævnhøj, omkring 7 m tyk vold, som for største delen, oprindelig måske udelukkende, er stakket op af græstørv. Fylden umiddelbart bag muren, i tiltagende bredde op mod voldkronen, består dog vistnok af mere eller mindre grusblandet jord, som øverst i volden synes delt i et par lag. Muligvis antyder dette, at volden kan være ældst og senere er blevet forstærket med muren, som i så fald er blevet rejst ved den ydre voldfod, hvorefter man har udfyldt mellemrummet med grus. De sidst nævnte enkeltheder er dog ikke helt at lide på, eftersom de er taget fra et fotografi, vistnok fra 1891, visende det friske brud i nordenden af den bevarede voldstrækning, lige efter at diget blev flyttet ud. Det er derfor muligt, at volden andre steder kan have en helt afvigende opbygning.

Voldens bredde og opbygning og murens styrke og anselighed er lige påfaldende. Ravn, som omtaler hegnet, da det endnu må have været ved magt, bemærker, at »kirkegården, så som den ligger på en såre høj plads, er på alle sider uden omkring som en vold med jord og muld opkast til gærdet, hvoraf folket have sig udi fordom dage for deres fjender forsvaret, gjort dennem skade og ere for deres overvold beskærmede«². Meget tyder på, at Ravn har set rigtigt, og at kirkegården virkelig har været regulært befæstet i den ældre middelalder, men fuld sikkerhed kan ikke nås, med mindre der bliver foretaget en systematisk undersøgelse, såvel af volden og muren, som af fortærrænet, hvor en tilkastet voldgrav måske vil kunne påvises.

Kirkens gamle *klokketårn*, som antagelig stammer fra 1500-tallets senere del, står ubenyttet siden 1886, da klokkerne blev overført til det ny vesttårn. Det var oprindelig hensigten, at klokketårnet derpå omgående skulle nedbrydes, men efter nogen tovtækning blev det fredlyst under Nationalmuseet, som hidtil har været i stand til at holde det nødtørftigt vedlige på tag og fag. Bygningen er vel ikke videre anselig, men den er karakteristisk, og et indskåret årstal i en gavlbrem og kølbuesnittene på bindingsværkets knægte tyder på, at dette tårn kan være det ældste bevarede af øens særprægede klokketårne.

Som vanligt er tårnets underdel muret, af rå og kløvet kamp, vistnok helt

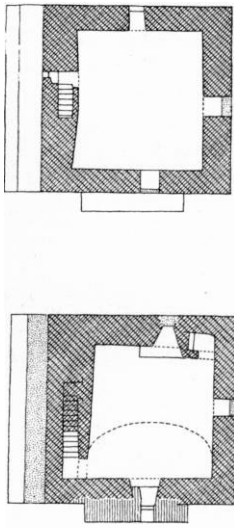
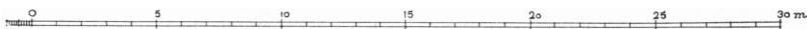
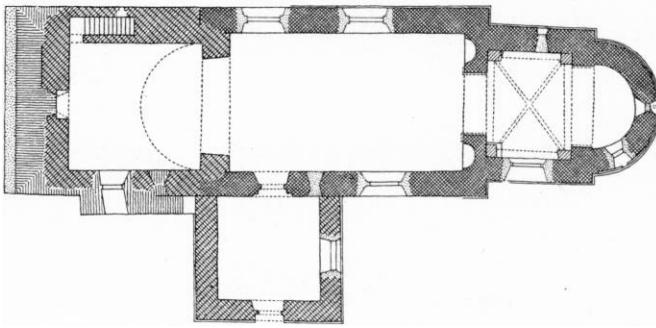

Fig. 4. Ruts kirke o. 1875. Nederst grundplan, t. v. 2. og 3. tårnetage. 1:300. Tegnet af C. G. S., for de 1886 nedbrudte bygningsafsnits vedkommende på grundlag af forarbejder til B.æ.K. og Mathias Bidstrups opmålinger.

uden indblanding af tegl. Underbygningen har aldrig været indrettet til gennemgang. Dens indre er tilgængeligt gennem en retkantet østdør med to stenoverligger, hvoraf den bageste er placeret så lavt, at man nu, efter at terrænet er hævet, må bukke sig stærkt for at komme ind. Det vinduesløse rum er hvælvet, et træk, som ikke kendes fra øens andre klokketårne. Hvælvet har den sædvanlige halvtøndeform, med vederlag mod syd og nord, i langmurene. Mærkeligt er endvidere, at rummet oprindelig har haft en etagedeling, omtrent i højde med indgangsdørens bageste overligger, kun 160 cm over det nuværende jordgulv, som ligger ikke lidt lavere end terrænet udenfor. Etagedelingens bjælkelag spores endnu i form af korresponderende bjælkehuller, fem

i hver langmur. Det øverste af disse to mørke, jævnt hængende rum har kun været tilgængeligt gennem en lem i gulvet. Formentlig har begge rummene oprindelig gjort tjeneste som oplagskældere for varer. I kirkeregnskabet for 1742 omtales anskaffelsen af en egestolpe »til at hænge kælder døren ved«, hvilket utvivlsomt må gælde døren i tårnets underbygning, som det har faldet helt naturligt at betegne som kælder, da jo på Bornholm alle gamle bøndergårdes kældere regelmæssigt har ligget over jorden. — Nu, efter at etagedelingen forlængst er fjernet, bruges underrummet som materialskur. Det gennemkrydses af tre murankerbjælker af træ, hvoraf to ligger nord-syd, een øst-vest. De tilsvarende jernankre i façadeerne har den sædvanlige x-form. En udgift på 11 slettedaler »for murankere til klokketårnet« bogførtes 1752; en eg til muranker i klokketårnet indkøbtes 1769.

Tårnets øverste etage, klokkestokværket, er af bindingsværk, hvis tømmer er næsten helt fornyet efter fredningen³. Østgavlen er inddelt i tre stolperum, mens der til de andre sider er fire, lidt smallere fag. Konstruktionen er uden tvivl blevet noget forsimplet ved et par århundreders flikning og reparationer, men alle fagene har dog endnu løsholt og opløber, og dukken, det korte, lodrette tømmer under løsholtet, er kun fjernet i vestgavlens to yderfag og i nordfaget mod øst. I disse tre stolperum har man i stedet indsat to afstivende skråtømmere, som går fra fodremmens midte op til løsholtets ender, en ændring, som antagelig er foretaget i 1800'erne. De udkragede taggavle hviler på en særskilt gavlrem, som bæres af profilerede konsoller, fastgjort øverst på hjørnestolperne. Af disse fire konsoller er een eller to måske fornyede, men deres former er sikkert overalt de gamle, med svagt buet eller aftrappet forside og rundet underkant, hvorover beskeden pynt: kølbuer eller små huljærnsstik i platteforkanten over rundleddet. Væggenes tavler er udmurede med små mursten, dog står mod øst, syd og vest de to midterste halvfag over løsholtet åbne som glamhuller, der kan lukkes med trælemme.

En fritrappe fra volden nord for tårnet fører op til klokkerummets dør, i hvis overliggende er skåret: H B J P L, J K S, D 22 JVNI ANO 1740. I det indre står endnu den tomme klokkestol, bestående af tre bind, som har selvstændigt fodtømmer, men hvis stolper foroven er tappet op i undersiden af tagbjælkerne, som oprindelig har været forstøttet til vægstolperne ved hjælp af korte skråbånd, hvis taphuller endnu ses i den østre tagbjælke. I vægtømmeret og andetsteds ses en hel del skårne initialer og årstal, de fleste nyere og helt moderne. Ældst er årstallet 1611, som trods forvitring står ret tydeligt på indersiden af remmen over vestvæggens stolpetoppe. Endvidere er der i siden af den midterste tagbjælke med skriveskrift snittet: C P S R, H L R, K N P S, N J S, D 16 Junij A° 1766, og på en af klokkestolens stolper læses årstallet 1714.

Fig. 5. Ruts kirke. Kor og skib set fra syd.

C. G. S 1947

Det simple tagværk er af eg, uden tvivl forenklet og næsten helt fornyet ved en istandsættelse kort efter fredningen (M. Bidstrup). Et hanebånd i østre taggavl er tildannet af et ældre spær med to nokkede bladspor på sidefladen og fuld af knækkede søm fra tagbeklædningen. Bladningernes retning stemmer godt overens med en skitse af Hans I. Holm, fra tiden 1889—93, som viser, at tagværket dengang, foruden hanebåndene, havde krydsende underspær og temmelig lange, lodrette spærfodsstivere til bjælkerne.

Tårnets murede underbygning står hvidtet, tavlene i det tjærede bindingsværk rappede og afkostede. Taget, som er hængt med vingesten og ligeledes var teglhængt 1801, har måske oprindelig været tækket med brædder (1693 købtes seks tylder deler til klokketårnets tag, som var ganske forrådnet). Taggavlene er nu, som i gammel tid, beklædt med fjælle og krones stadig af lange husbrande af træ, hvis smedede vindfløje dog er gået tabt. De var af stærkt degenereret dragegabstype; een af dem havde initialerne M H S i gennembrudt arbejde.

Af den udvidede og ændrede *kirkebygning* stammer nu kun apsiden, koret og de østligste tre fjerdedele af skibets sydmur fra romansk tid. En stor tværarm på nordsiden er tilføjet 1877, skibet er 1886 blevet forlænget omkring 3 m mod vest, samtidig med at kirkens romanske vesttårn erstattedes med et

nyt, indrettet som forhal, hvilket har medført, at et romansk våbenhus mod syd er blevet fjernet som overflødigt.

Det romanske murværk er opført af forskelligartet materiale, hovedsagelig kløvede og let tugtede marksten. Ret velhuggen granit — næppe heller taget i stenbrud — er anvendt som hjørnesteen, til en del profilled og i et par oprindelige vinduer. Som vanligt er silurkalk næsten udelukkende brugt til detaljer, men her langt fra i så stor udstrækning som ved de fleste af øens andre kirkebygninger, og efter bornholmske forhold helt usædvanligt er det, at der til nogle af de mest krævende enkeltheder i ret stor udstrækning er benyttet frådsten. Mørtelens karakter og den særlige fremgangsmåde, som har været fulgt ved opmuringen, er blevet undersøgt ved nedbrydningen af tårnet (se nedenfor), men murværkets oprindelige overfladebehandling kendes alene fra det indre af apsiden, hvis væg har stået med kvaderridser i de bredt udglattede fuger, til at begynde med uden egentlig puds, blot dækket af et tykt og glat lag hvidtning.

Materialet i den med cementpuds lappede, fedt overkalkede *apsis* skal i stor udstrækning være frådsten, rimeligvis gælder dette særlig detaljerne, som er ualmindelig rige. Den kraftigt rundede apsismur hviler på dobbelt skråkantsokkel og er derover lisendelt i syv fag. Lisenerne, som rejser sig fra det øverste sokkelled, afsluttes foroven med dobbeltbuer, hvis konsolagtige sammenstød har vekslende bredde, nogenlunde i takt med fagenes størrelse. Hvert andet fag — midtfaget og det næstyderste til hver side — er bredt, men målafsætningen har ikke været ganske nøjagtig. Kun østfaget har vindue og er desuden fremhævet med et sjældent forekommende motiv, en lavtsiddende, i plan halvcirkulær prydniche, hvis forsænkede, på tvillingbuer hvilende, halvrunde spejl bæres af en lille søjle. Nichesiderne er falsede i plan med spejlet, søjlen så stærkt forvitret, at formen på dens vist kun af cementpudsen sammenholdte base helt er gået tabt. Søjleskafet er rundt, og man kan endnu ane, at kapitælet må være af tærningstype, vel nok med halsring. Vinduet over nichen er rundt, af opmålingen i B.æ.K. ses, at ydersmigens forkant har et bredt karnisprofil, men dette led sløres nu stærkt af puds.

Det meget korte *kor* har enkelt skråkantsokkel, hjørnekvadre af granit, deriblandt nogle store, og i nord et 1908 genåbnet oprindeligt vindue, som måler 48 x 93 cm udvendig, hvor det sidder 224 cm over sokkelen. Det tilsvarende vindue lige overfor i sydmuren er genfremstillet samme år; indtil da fandtes der her en uformelig stor lysåbning, som var forlangt indrettet af kirkesynet 1834.

I de af restaureringen 1886 uberørte partier af *skibets romanske sydmur* ligger kampestenene i temmelig jævne, vandrette skifter, mens det omsatte murværk er kendeligt på den tilstræbt uordentlige måde, hvorpå stenene er for-

Fig. 6. Ruts kirke. Skibets sydportal (s. 305).

M.M. 1912

muret. Omsat er også sokkelen, som oventil er pyntet med en i cement trukken karnis. Højt i muren, tæt øst for et stort rundbuevindue fra 1886 og for en del dækket af dettes randpuds, ses en meget stor, glathuggen kvader, sikkert østkarmen af et romansk vindue. Skibets eneste fuldt bevarede romanske vindue blev fremdraget ved restaureringen og står nu som udvendig niche, godt 3 m længere mod vest. Det sidder i omtrent samme højde som vinduessporet, omkring 260 cm over sokkelen. Vestvinduet er af huggen kamp, i karmene er stenene en hel del større end i det uregelmæssige stik. Der kan næppe have været flere oprindelige vinduer i sydmuren end de nævnte. Også syddøren, som har været i brug indtil 1886, står nu som udvendig blænding, repareret med puds, så at ledføjningernes uensartede materiale dølges. De kraftigt profilerede karme (stor hulkehl, rundstav, fig. 8) er sat af frådsten, bueslaget ligeså, mens døranslaget er af silurkalk og det halvrunde tympanon af kamp, glathugget, langs underkanten med et randslag, som måske ikke er gammelt.

Under tympanet er der små rundede konsoller. Dørlysningen er 94 cm bred, der ses ingen tærskelsten, men denne kan være dækket af jordsmonnet.

På norddøren, hvis form og profiler ikke kendes, kunne man ifølge Thurah i 1750'erne læse et A° M D L X II, og han oplyser desuden, at portalen dengang var tilmuret, hvilket dog næppe kan gælde også for dørens inderparti, eftersom kirkeregnskabet for 1714 omtaler, at en egeplanke nævnte år blev lagt over nordre kirkedør. Portalen var usporlig 1874 (den er ikke vist på tegningerne i B.æ.K.) og gik til grunde tre år senere, da man nedrev det meste af muren og udvidede kirken mod nord.

I det *indre* er apsiden hvælvet med en halvkuppel af kløvet kamp. Apsisbuen har fremspringende vanger og i vederlaget lige afskårne kragsten med kvartrund underkant. Korbuens kragbånd er omløbende mod vest, lige afskårne i øst, og har forskelligt profil. Det søndre, uskarpt tildannede, har vistnok en stigende karnis forneden og derover et rundled, det nordre hulkant og rundled. Mod skibet flankeres korbuen af rundbuede, i plan halvcirkulære sidealternicher, ret store, men slankt proportionerede (omkring 227 x 100—104 cm); deres sål ligger 1 m over det nuværende gulv.

De østre taggavle er begge romanske, af tugtet kamp i jævne skifter. I triumfgavlen, hvis stenformat er størst, har man 1886 indrettet en højtsiddende gennemgang som afløsning for en tilmuret, ældre luge omtrent i højde med skibets murkrone. Korets taggavl er ubrudt og har uden tvivl altid været det. Den på snittet i B.æ.K. viste høje muråbning ind til apsistaget må være opdigtet, ♂: den er ikke angivet på noget af de 1874 udarbejdede måleblade.

Ændringer og tilføjelser. I sengotisk tid, snarest før 1500 (sml. kalkmalerier), har man erstattet korets træloft med et simpelt krydshvælv af munkesten, hvilende på kvadratiske hjørnepiller, som for en del er muret af kamp. I østsiden af den nordvestre pille er indsat et 93 cm langt, svagt tilspidsende søjleskaft, vistnok af granit og sandsynligvis romansk. Vægbuerne er runde, ribberne og de kun svagt ophvælvende kapper halvtstens. På oversiden er der halvtstens ribbeforstærkninger, murede af sten på fladen.

De små kamtakker på skibets østre taggavl må ligeledes være tilføjet i den seneste middelalder, men oprindelige er de kun på nordre taghæld, hvor nogle af dem endnu i dette århundrede stod afdækket med munketegl. 1874 var søndre halvdel af toptinden og alle takkerne mod syd afbrudt, det manglende er suppleret i 1920'rne.

Den 1870 projekterede, men først 1877 opførte⁴ *tværarm* på kirkens nordside er en nøgtern murstensbygning i simple brugsformer uden tilstræbt stil. Indgangen er i nord, og i det indre, som med hele sin bredde og højde er sat i forbindelse med skibet, er der ved gavlen indrettet forrum, trappeopgang m.v. under et højt pulpitur.

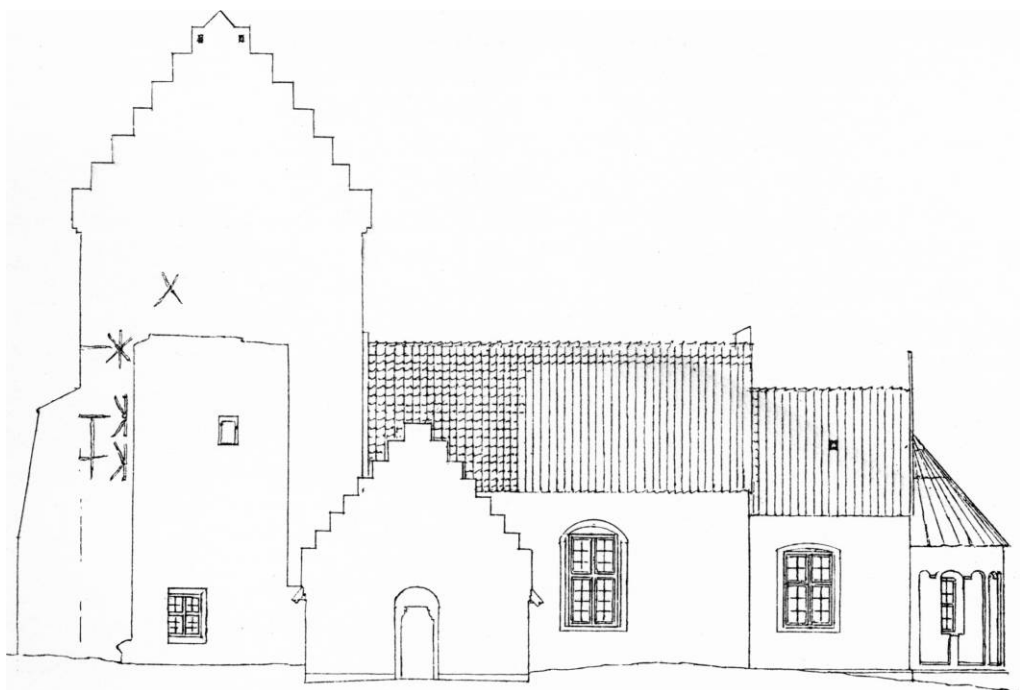

Fig. 7. Ruts kirke. Sydfacade o. 1875. Forarbejde til B. æ. K.

1886 blev kirkens middelalderlige tårn nedrevet, skibet forlænget og et nyt tårn opført godt 3 m længere mod vest. Det *moderne tårn* (arkitekt: M. Bidstrup) holder samme mål som det gamle, hvis vinduers tal og anbringelse, trappeføring og øvrige disposition er frit efterlignet. Stilformerne er noget personlige, materialet virker dystert. Såvel vestforlængelse som tårn er opført af ensfarvet stenbrudsgranit tildannet som lange kvadere, lidet bearbejdede på forsiderne, men fint sammenpasset i fugerne.

Det nedbrudte *romanske tårn* var en senere tilføjelse, men efter stilformerne at dømme ikke synderlig yngre end kirken. Nedbrydningen blev foretaget af Bidstrup og tilset af Zahrtmann, som hver for sig har meddelt, hvad de så. Det viste sig, at tårnets oprindelige arkitekturformer havde været langt rigere end dets ombyggede og af senere murforstærkninger for en stor del dækkede facader lod ane. Tårnet var egentlig blot udsat til reparation, dog var man på forhånd klar over, at denne måtte blive meget omfattende, og som befrygtet viste murværket sig gennemgående at være meget skrøbeligt. Man opgav da at bevare selv tårnets nederste parti, underrummet, hvis ejendommelige enkeltheder således gik tabt, lige efter at de var fremdraget. Af det oprindelige tårn og det omtrent lige så mærkelige romanske våbenhus er der nu kun bevaret ni sten, de fig. 8 gengivne arkitektoniske fragmenter, som ligger opstallet i det nuværende tårns mellemetage tilligemed et brudstykke af en runesten.

Tårnets med en stigende karnis profilerede frådstenssokkel (fig. 8) lå i samme højde som skibets sokkel, men såvel mod nord som mod syd manglede der forbandt i sammenstødet. Zahrtmann har iagttaget, at skibets sokkel på disse steder havde hjørnesten med fuldstændig udhugget profil på den i tårnet indmurede side, og han formodede derfor, at profileringen havde fortsat sig på den gavl, hvormed skibet havde været afsluttet mod vest, før tårnet blev bygget. At dette måtte være en tilføjelse, fremgik ligeså klart af to andre forhold: kalkpudsen på skibets langvægge fortsatte flere steder indtil 15 cm ind i tårnets murliv, hvilket viste, at den oprindelige gavl havde stået tilsvarende længere mod vest, og udvendig, i de nederste 1—2 alens højde over sokkelen, var der slet intet forbandt mellem skib og tårn. Ifølge Bidstrup var tårnet »så vel som hele den gamle del af kirken . . . opført af ukløvede marksten, . . . formurede i en brungrå, cementagtig mørtel — utvivlsomt bornholmsk cement med tilsætning af ler. Hovedmassen af muren består af granit, men cementsten [ø: silurkalk], sandsten, jernsten og frådsten forekommer også, om kun i ringe mængde. Enkeltheder, til eksempel buer, døre, luge- og vinduespartier er udført af de løsere [af disse] stenarter«.

Som vanligt bestod tårnmurene af en ydre og en indre murskal, hvis mellemrum var udfyldt med mindre sten og mørtel. Kærnefylden var dog ikke så løs som i Knudsker og Vester-Marie kirketårne, heller ikke fandtes der, som i de nævnte tårne, store flade sten, stillet på højkant med breddens udad, i façaderne. Gennemgående bindere sås lige så lidt her som i andet middelalderligt brudstensmurværk, men man iagttog, at tårnmurene var lagdelte, fra sokkelen omtrent helt op til sidemurens krone. De klart fremtrædende skel, som kunne følges gennem hele murtykkelsen og for det meste var horisontale, bestod af en art 5 til godt 12 cm tykke »skifter« af kalkstensskærver, forbundne til et samlet lag ved hjælp af en trækulblandet, cementagtig mørtel. Skærvlagenes indbyrdes afstand vekslede fra omkring 30 til 50 cm. Ifølge Bidstrup havde skærverne i disse tynde lag været udsat for »mere eller mindre brænding, og når hertil kommer trækulstumperne, der findes i mørtelen, da er det rimeligt at antage, at bindemidlet i den gamle mørtel har været bornholmsk cementsten, der er blevet brændt og pulveriseret på byggepladsen, efterhånden som arbejdet på tårnet skred fremad; de utilstrækkelig brændte cementsten er derefter blevet slåede til skærver og benyttet til at udjævne de uregelmæssige markstensskifter i murværket«. — Ganske tilsvarende afstrygninger af skifternes kærnemørtel blev året efter bemærket under nedbrydningen af kirketårnet i Rø (s. 366).

Tårnets underste etage har aldrig haft vinduer mod nord, her fandtes der blot en højtiddende, smal glug ind til trappeløbet, men tårnrummet har til gengæld fået rigeligt lys fra syd, hvor der blev påvist to romanske vinduer,

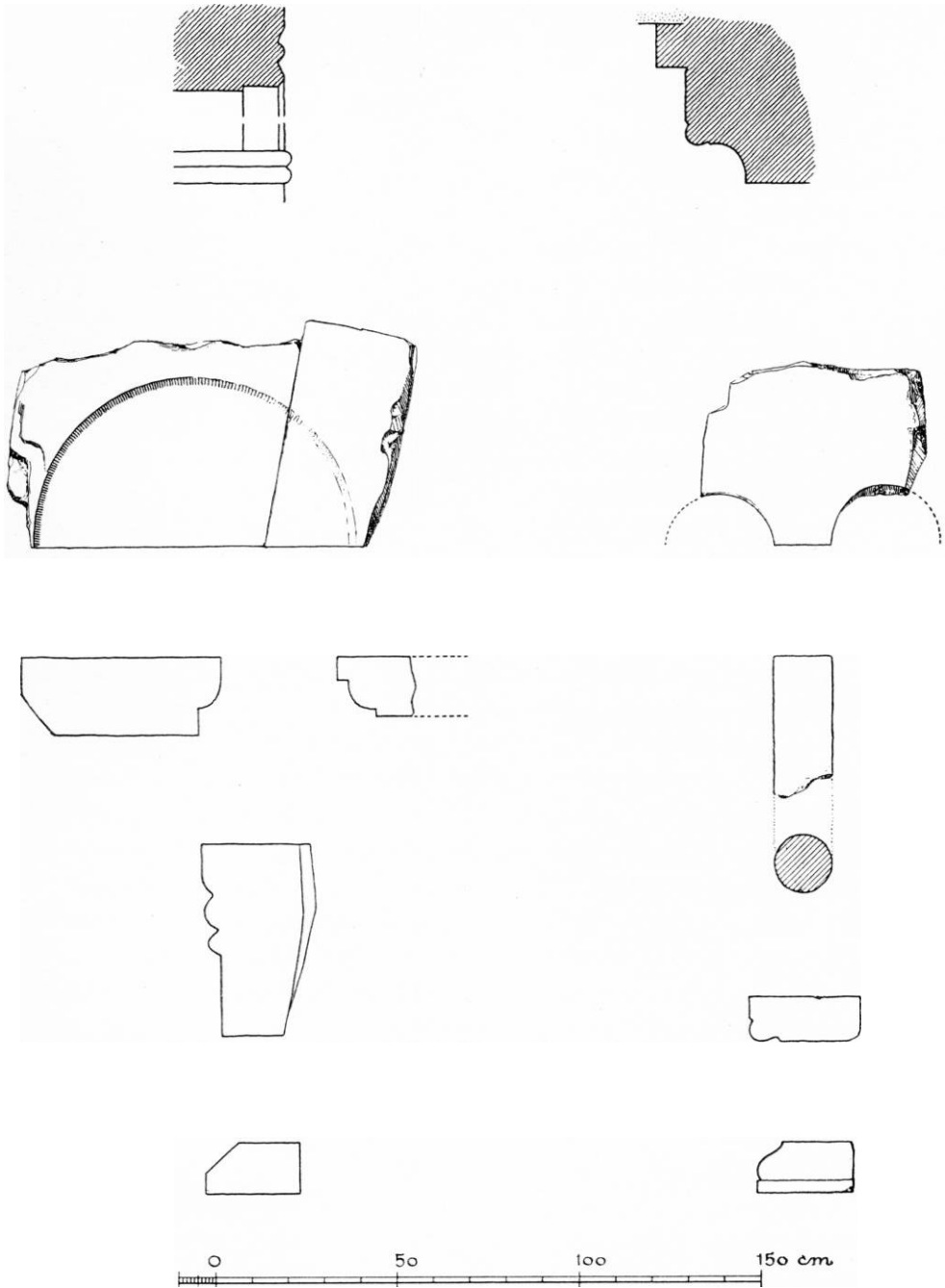

Fig. 8. Ruts kirke. Øverst t.v. kragbånd og snit af stik fra $\uparrow$ våbenhusportal (efter skitse af H. J. Holm, notesbog F, s. 34, Kunstakad. bibl.), t.h. snit gennem sydportalens østkarm. Derunder t.v. tympanon og konsoller fra $\uparrow$ vestportal, portalkonsol fra $\uparrow$ våbenhus samt sokkelsten, vistnok sammesteds fra, t.h. overligger og søjlestump fra sydvindue i $\uparrow$ tårnets 2. etage, kragsten af ukendt proveniens samt sokkelsten fra $\uparrow$ vesttårnet. Alt til venstre er af silurkalk, til højre af frådsten. Mål 1:20. C. G. S. 1956.

et meget sjældent forekommende træk. Det vestre, som må have været næsten helt ødelagt, har ikke kunnet indtegnes på planen fig. 4, men det østre var ret vel bevaret og kun forhugget udvendig, hvor den vestre karm tilligemed de nærmeste kvadre i den runde bue samt noget af sålbænken manglede. Indvendig var de kraftigt smigede karme trukket mærkbart sammen opefter, og foroven var vinduet afdækket med en tynd stenplade, en konstruktion, som afgjort må være valgt af hensyn til tøndehvælvet (sml. S. Knuds kirke, s. 189). Dækpladen havde en smule fald udefter, mod den rundbuede vindueslysning, i hvilken der forneden sad ret betydelige rester af et sandsynligvis senmiddelalderligt glasvindue (fig. 9). Hvis Bidstrups opmåling gengiver sprossernes tværsnit rigtigt, må disse have været støbte, ikke valsede, som i nyere tid. Om ruderne er oplyst, at glasset var rødbrunt og stærkt medtaget af ælde.

Påfaldende er endvidere, at tårnet har haft en oprindelig *vestportal*, den eneste romanske tårnportal, som kendes fra Bornholm. Den kunne i forvejen spores i det indre, hvor den stod som en rektangulær blanding. Udvendig var den skjult af den nedenfor omtalte brede murforstærkning, som dækkede det meste af tårnets vestside. Da denne påmuring var blevet fjernet, viste det sig, at portalens yderparti ikke var mere ødelagt, end at dens oprindelige udseende kunne rekonstrueres (fig. 10). Den ser ud til at have brudt sokkelen, i karmsiderne og i det runde bueslag har den haft en kraftig fals med affaset forkant. Lysningens døranslag var sat af smalle, kantrejste stenflager og afsluttedes foroven med små, rundede konsoller, som bar et tympanon af silurkalk. Tympanet, hvis spejl er en smule forsænket, og begge konsoller er bevaret (fig. 8).

Lige over portalen, kun godt en alen over dennes buetop, blev der fremdraget et lille *rosevindue*. Udvendig var alle stikkvadrene fjernede, men nederst i lysningen sad endnu en enkelt sten, hvis inderkontur røbede, at denne del af vinduet havde været firkløverformet. Det af silurkalk murede, intakte inderparti var derimod cirkelrunt. I sin art var dette vindue det eneste på øen.

Tårnets underrum kan ikke have tjent som forhal til kirken, i så fald måtte der have været en almindelig dør ind til skibet og ikke, som her, en arkade i omtrent hele rummets bredde. Denne tårnbue var rund, med kampestens van-ger afsluttede med kragsten, af silurkalk ligesom bueslaget. Over rummet var der spændt et tøndehvælv, hovedsagelig muret af kalkstensflager, henved 40 cm tykt i isselinjen, og med vederlag i syd og nord. Helt mod vest i nordvæggen gav en kun 52 cm bred, firkantet dør adgang til den stejle tårntrappe, hvis snævre løb var udsparet i den tykke nordmur.

Tøndehvælvet i den lave *mellemetage* vendte på tværs af underrummets hvælving, en ordning, som har fordelt hvælvingstrykket mere ligeligt på tårnets fire sider. Det øverste tøndehvælv var dog klemmt ned til den lavest mulige højde og spændt så fladt, at vestmuren allerede tidligt havde givet sig ud.

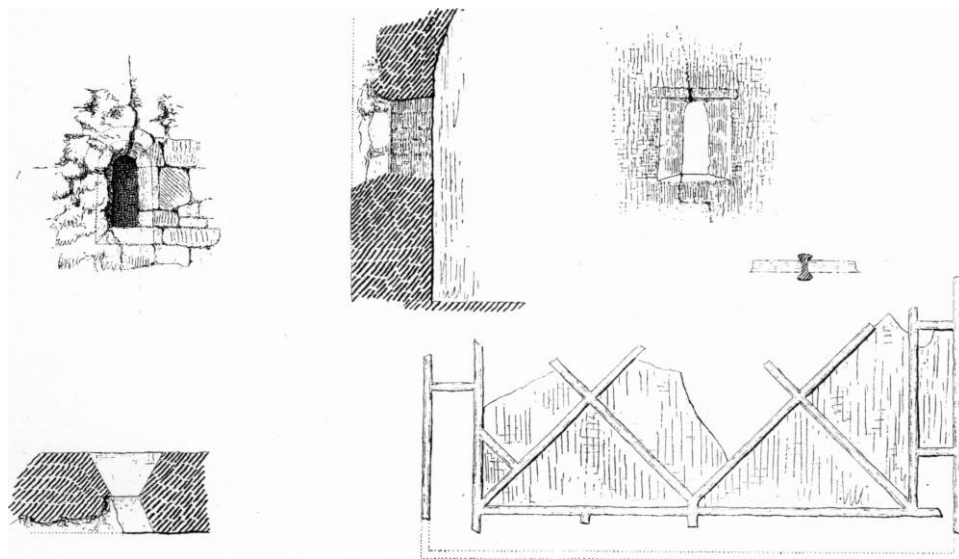
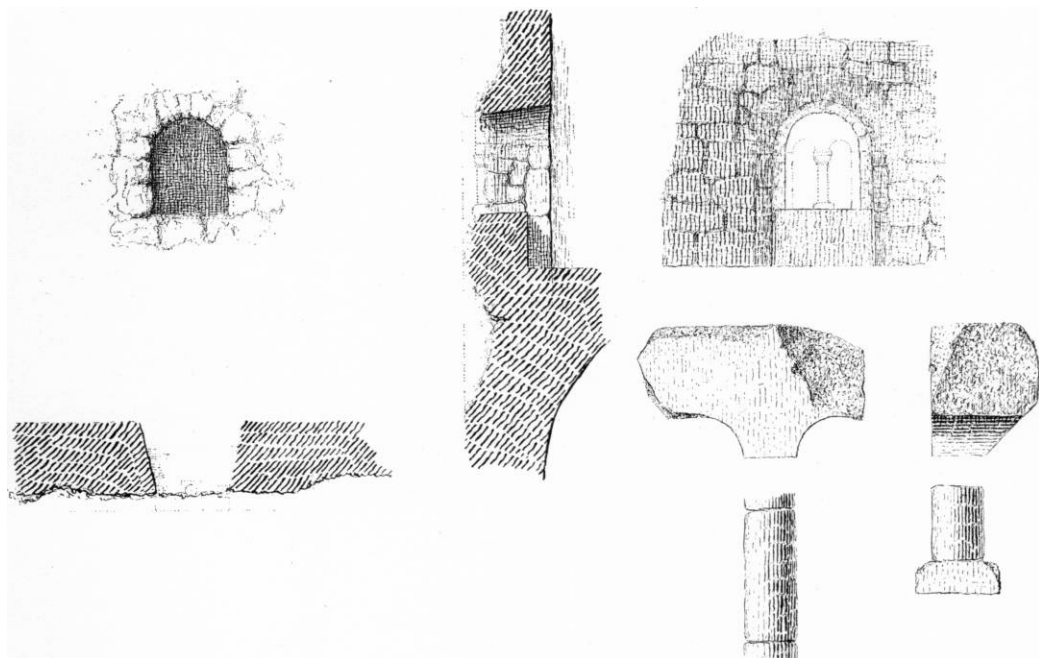

Fig. 9. Ruts kirke. Øverst: Muråbning mod syd i tårnets 2. etage 1:96, samt frådstenssøjle og tvillingbue fra et dobbeltvindue, 1:24 (s. 312). Nederst: Sydvindue i tårnets underetage, 1:96, brudstykker af glasvindue, 1:4, samt profil af blysporse, 1:2 (små. s. 310). Iagttagelse af M. Bidstrup under tårnets nedbrydning 1886.

Hvælvet omtales 1874 som faldefærdigt, og det var afstivet med en tømret stol af eg, hvori årstallet 1735 og forbogstaverne S M A S (M og A sammen-skrevet) stod skåret. Rummet, hvis fugede murværk var blankt (Brunius), havde mod nord en rektantet, smiget glug, blændet i lysningen. I østvæggen fandtes en oprindelig gennemgang til skibets loft, på nær det øverste lukket 1848, da skibet fik trætøndehvælv. Midt i sydvæggen så man det svagt smigede inderparti af en stor, rundbuet åbning (godt 130x210 cm), hvis ydre lysning var stærkt indsnævret af påmuringer, som stod i forbandt med en senere rejst udvendig støttepille. Påforingerne dækkede en tyk, 70 cm høj brystning yderst i muråbningen, og udenfor, indkastet som kærnefyldt i støttepillen, lå der en del fragmenter af bygningsenkeltheder tildannet af frådsten: en tvillingbuet overligger, brudstykker af et søjleskaft og en lav, kvadratisk søjlebase med halvrunde sideflader. Kapitælet var forsvundet, men brudstykkernes mål viste, at de hørte sammen og måtte stamme fra en romansk søjledeling, stående udvendig på brystningen i muråbningen (fig. 9), en detaljering, som minder stærkt om prydnichen i korrundingen. Vinduesmotivet har sikkert været repræsenteret i Vester-Marie kirketårn (s. 234). — Overliggeren og en stump søjleskaft er bevaret (fig. 8).

Tårntrappen fortsatte i vestmuren, hvor dens underdør var anbragt i rummets sydhjørne; den udmundede med en overdør siddende skævt i vestvæggen i 3. *etage*. I trapperummets ydervæg, lige over for overdøren, var der en lysåbning, som gjorde det ud for vindue på denne side, til hver af de andre sider var der en ganske simpel, nærmest som en lille luge udformet åbning, som stod tilmuret udvendig, på nær den nordre. Disse vinduer var anbragt påfaldende lavt, og da man 1886 har iagttaget, at de øverste 110 cm af tårnets øst- og vestmur tilligemed de ydre rande af de tværvendte taggavle bestod af fastere murværk, som virkede nyere, er tårnet uden tvivl senere blevet forhøjet, snarest vel i forbindelse med en ændring eller fornyelse af tagkonstruktionen.

Bidstrup har oplyst, at *tagværket* var af svært, pommersk fyrretræ, men næsten helt oprådnat. Til hvert spær var der fra bjælken ført to stivere, parallelle med fagets modsatte spær og så lange, at de dannede tre krydsningspunkter i hvert fag. Nær kippen var der i et af spærene snittet 1588, hvilket årstal ifølge Zahrtmann »tydeligt kunde kendes at være indskåret før tømmeret var blevet tørt«. Muligvis var forhøjelsen af tårnets murkrone og gavlhæld ligeledes foretaget 1588. Taggavlenes ældre kærner ser det ikke ud til, at man har undersøgt nøjere. Zahrtmann mente, at deres form nok kunne tyde på, at tårntaget oprindelig havde været stejlere.

Et i søndre gavlspids indmuret, omtrent lodretstående, i 125 cm højde bevaret, 15x15 cm svært tømmerstykke har muligvis været en rest af en fløj-

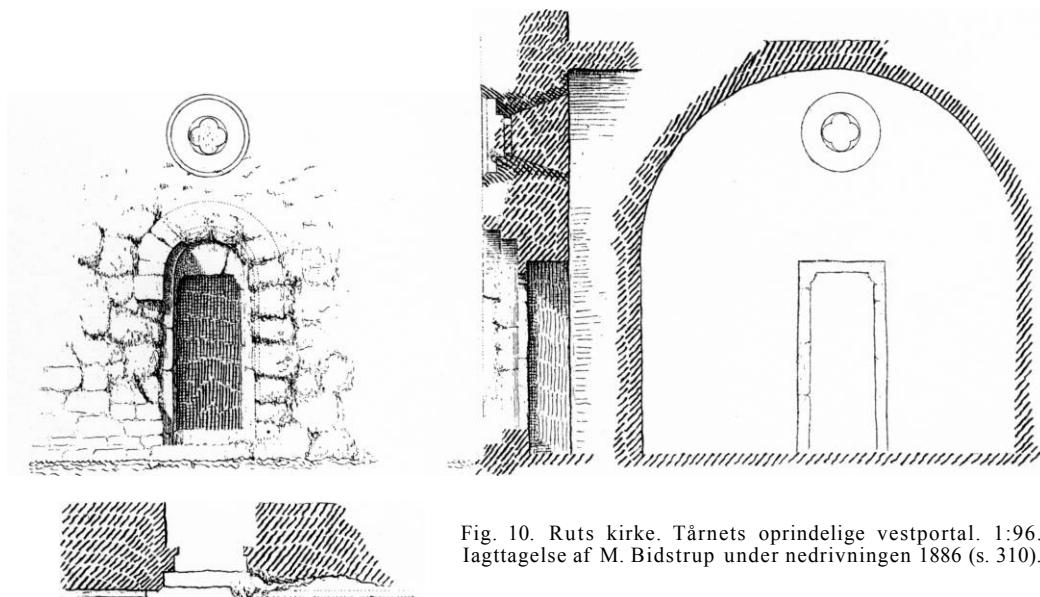

Fig. 10. Ruts kirke. Tårnets oprindelige vestportal. 1:96. Iagttagelse af M. Bidstrup under nedrivningen 1886 (s. 310).

stang (»husbrand«). På gavlskråningerne var der kamtakker, muret af munkesten (format: 26x13x8,5 cm). Nogle af dem var endnu tækket med »smalle, halvcirkel- og tragtformede, med spidsnakke forsynede munketagsten«. — Tagfladerne var hængte med vingetegl; 1733 var tækkematerialet rimeligvis af samme art (rgsk.: »taget på stabelen at aftage og igen at oplægge«).

Våbenhuset midt for sydportalen, en *romansk* tilføjelse næppe ret meget yngre end tårnet, var det oprindelig hensigten at istandsætte (kirkesyn 1881), men 1886 »kom den tekniske tilsynsførende og øvrige sagkyndige til erkendelse af umuligheden af at bevare kirkens gamle våbenhus, der for øvrigt så vidt vides var udsat til ombygning af kirkesynet«⁵.

Den lille, indvendig kvadratiske bygning var opført af marksten, formuret på omtrent samme måde som i tårnet, idet man under nedbrydningen også her lagde mærke til de ejendommelige, vandrette lag af halvbrændte kalkstensskærver. Murhøjden over den lille, skråkantede sokkel var kun omkring 220 cm. Et stort, firkantet vindue mod øst stammede øjensynlig fra 1800'rne, og den vestre langmur er på opmålingerne fra 1874 vist ubrudt. Det er meget vel tænkeligt, at der i romansk tid slet intet vindue har været på nogen af siderne.

Våbenhusets oprindelige portal stod fuldkommen bevaret og var sat af tre forskellige materialer. I det ydre var hele portalens forside — karmhjørnerne, de dobbelt rundede kragbånd og det med en stor og en lille rundstav profilerede bueslag — helt og holdent udført af silurkalk, men de tynde kalkstensplader var overalt bagmuret med frådsten, som stod synlig i vangerne og på

rundbuens underside. Det smalle døranslag, der foroven endte i modvendte konsoller (een bevaret, fig. 8), var også af silurkalk, tympanet derimod af granit. — I det indre var portalen retkantet, østkarmen lige, vestkarmen let smiget. En muret bæk langs væggene er indtegnet på et målesnit, men findes ikke angivet på nogen af grundplanerne.

Taggavlen havde 15 små kamtakker, kun 23 cm tykke, og derfor sikkert fuldstændig fornyede med små mursten. Det uden tvivl meget sene tagværk var hængt med vingetegl.

Af de to under beskrivelsen af det romanske tårn omtalte svære murede forstærkninger, hvormed man havde søgt at holde sammen på de skrøbelige tårnmure, stammede i hvert fald kærnen af den vestre sikkert fra 1500-tallets senere del. Denne pille, som i bredden dækkede hele tårnets vestfacade og nåede omtrent helt op til tredje stokværk, bestod af to til forskellig tid opførte murskaller. Den yderste, knap 50 cm tykke påforing stammede fra 1846 (rgsk.), og var opsmurt løst udenpå en ældre, på lidt nær dobbelt så svær forstærkning, bag hvilken vestfacadens sten næsten overalt var borttaget. Ved den ældre påmuring var vestportalen blevet blokeret, og i denne tilmuring er de i indledningen omtalte tre mønter fundet.

Den yngste af mønterne var slået 1560, på den tilmurede nordportal stod skrevet 1562, og tårnets tagkonstruktion var opsat 1588, hvilket tyder på, at kirken ved denne tid er blevet hovedrepareret efter en fastlagt plan, uden at fjerne noget af det bestående. Sidenefter og indtil 1877 og 1886 har ændringerne været lidet mærkbare og har fortrinsvis omfattet det indre; de bevarede kirkeregnskaber beretter næsten udelukkende om vedligeholdelse. De indledes 1684 med en bemærkning om, at et rundt kirkevindue og dets gitter måtte »flys«, fordi de blev fordærvet ved et kirketyveri. Reparationen må gælde rosen i apsiden, og tyven må have været åleslank, når han har kunnet mase sig ind gennem en vindueslysning, som kun var godt 35 cm i tværmål. Rundvinduet har altså dengang endnu været i brug; 1874 var det blændet. Det blev genåbnet 1908.

De på planen fig. 4 viste, men ikke i det foregående omtalte vinduer, stammede vistnok alle fra den tidligere del af 1800'rne. I skibet anbragtes 1848 et nyt, hvælvet bræddeloft, 173 cm højt i buen, som var i brug indtil 1877—86, da det nuværende, tredelt knækkede træloft blev opsat over tværarmen og skibet, hvis tagværker samtidig fornyedes. Kortaget er ældre, af krydsbåndstype, men næppe middelalderligt, apsidsens tagværk er utilgængeligt. Det sidste er tækket med bly, tårnet med skifer, mens resten af kirken er teglhængt. Kortaget har ny vindskeder af træ, afsluttet i toppen med en profileret husbrand.

De romanske bygningsafsnit, udbygningen på nordsiden og vestforlængelsen står hvidkalket, tårnets granitkvadre blanke.

KALKMALERIER

Istandsættelsen af koret blev indledt mod slutningen af 1907 og begyndte med en rensning af det indre, som stod dækket af puds, lagt på i to lag, intet af dem gamle. Under denne 5 cm tykke skal fandt man en del *kalkmalerier*, som følgende sommer blev undersøgt af Eigil Rothe. Hovedparten af det fundne var fragmenter, af vidt forskellig alder og gennemgående slet bevarede, især fordi vægfladerne var blevet rået ophugget til fæste for den senere puds. Værst stod det til med de ældre udmalinger, som nu er vanskelige at holde ud fra hinanden, og hvis tidsfæsteise derfor kan være problematisk nok. Alene korhvelvets renaissanceudsmykning var så tåleligt bevaret, at man efter 22 års tøven skred til en restaurering med tilføjelse af det meget, som manglede. Resten — bortset fra det nedenfor omtalte Mariabillede — blev overkalket.

De ikke store vægflader, murerne havde skånet, blev undersøgt af Rothe, der ikke havde held til at fremdrage synderlig nyt udover et ret stort brudstykke af en figurfremstilling øverst i bunden af nordre sidealterniche. Dette billede er malet på et tyndt hvidtelag, der hæfter direkte på den oprindelige, med ske glattede puds, og indrammes af en senromansk bølgeranke, tegnet med okkergule linjer på den hvide bund og indadtil kantet med rødbrunt. Af selve billedet, hvis præg er kvindeligt og som vel kan have forestillet Maria, er de nederste to tredjedele ødelagt. Skikkelsen er klædt i brunrød underdragt og bærer hvid kappe og hvidt hovedlin. De udviskede ansigtstræk og halvt oprakte hænder har været tegnede med gul okker, baggrunden står gråsort. Til venstre for hovedet, overskåret af randtriben, ses noget lyst med rester af rødbrune konturer, vistnok en hånd med et nu tomt skriftbånd. Billedet må være det ældste af det, undersøgelsen bragte for dagen, og kan antagelig stamme fra midten af 1200-tallet.

I den tilsvarende alterniche syd for korbuen fandtes kun svage farvespor og nogle i kalken indridsede linjer, som ikke gav mening.

I koret har der næppe været romansk maling eller dekoration. Her var de ældste fragmenter, som kan have stammet fra en fuldstændig udmaling af rummet, vel nok middelalderlige, men dog sikkert adskilligt yngre end billedet i alternichen. De beskedne levninger var kun tilfældige stumper, hvilket dog ikke helt tilslørede, at billedernes kvalitet havde været ringe. Nogenlunde kendeligt var et fast afgrænset maleri øverst i apsidens halvkuppel, en sidende skikkelse omgivet af en kvadratisk, grå ramme indstreget med sorte dobbeltkonturer. Figuren troned på et sæde, hvis høje, grå ryglæn havde opstående, gule sidestolper, var iført et gråt, fodsidt klædningsstykke og bar derover en rødbrun kappe. Den høje, spidse hovedbeklædning havde rundet top, let udbuede sider og var forneden krammet op hele vejen rundt, virkede

således mere som en almindelig hue end som en bispelig mitra. Rothe oplyser ikke, om hovedet var fremhævet med en glorie, og en sådan efterspores for-gæves på hans fotografier. Disse viser svagt det store scepter, skikkelsen førte i højre hånd, men derimod ikke det korsprydede rigsæble, hvorpå den venstre skal have hvilet. Inden for rammen var baggrunden tonet grå, forneden omkring stolen med et udfyldende mønster af stregkrøller. Af optagelserne får man nærmest det indtryk, at maleren på denne måde har villet markere tron-sædets opstilling på en lille græsgroet høj. — Rothe tydede billedet som Kri-stus, en »rex gloriæ« i den senere middelalders fremstilling, hvilket også kan være rimeligt efter billedets fornemme plads. Det var for øvrigt malet påfal-dende højt i hvælvet, måske trængt til vejrs af en forud eksisterende, anselig altertavle, og dets format var ikke stort, inden for rammen kun omkring en meter i kvadrat. Maleriets alder må betegnes som usikker, selv om nogle få lukkede majuskler, som sporedes på vægfladen til venstre for billedet, vel snar-rest har stammet fra tiden før 1400.

Samtidige med billedet på apsishvælvet var antagelig de fem medailloner, som Rothe har skimtet på apsisbuens krumme underflade. Hver af dem ind-cirklede et brystbillede, som dog var så ødelagte, at ingen detaljer kunne skel-nes. Muligvis har de kalkmalerier, som sporedes andetsteds i koret, også hørt til denne udmaling. Midt på nordvæggen, lige vest for det indvendigt skævt siddende, romanske vindue, fandt Bidstrups murere nogle meget store, ube-stemmelige farveklatter, som var malet på væggens inderste, ujævnt tilstrøgne pudslag. Omtrent en alen under vinduets sålbænk var der endvidere et 7 å 8 cm bredt, vandret bånd, øverst en rød streg, derunder en grå, og mellem dem nogle sparsomme rester af sortgrå bølgeranker. Disse farvespor blev overpud-set uden nærmere undersøgelse.

Dækkende de omtalte fem medailloner var der senere på undersiden af apsis-buen malet stående mandlige figurer, to til hver side. Mod nord kunne man endnu skelne S. Andreas med sit skråkors og derover S. Peter med nøglen, mens de tilsvarende to figurer på buens søndre del var forsvundne på nær nogle ubestemmelige skygger. Småbitte glorieskiver karakteriserede personerne som hellige, og bag dem skal den grå baggrund have været udfyldt med det samme stregmønster som på apsismaleriet. Det er måske dog alligevel tvivl-somt, om disse fire helgener har været samtidige med billedet i apsishvælvet. Sekundære var de i hvert fald, og det er ikke utænkeligt, at de hørte sammen med en af dekorationerne på korhvælvet.

I det senere indbyggede korhvælv blev der fundet kalkmalerier fra tre perio-der. To kunstløse *sengotiske bemalinger* har afløst hinanden og dækkes nu atter helt af den tredje og sidste udsmykning, en i 1930 restaureret og suppleret elegant *renaissancedekoration fra tiden noget efter 1559*.

E.L. 1930

Fig. 11. Ruts kirke. Korhælvets nordkappe med renaissancedekoration (s. 318).

Inderst på hvælvet, malet i et lag hvidtekalk, hvormed den oprindelige puds var overstrøget, sad der ubetydelige rester af en tilsyneladende meget rå dekoration, bestående af grove, rødbrune streger, som havde dannet en slags geometrisk mønstring. Af den næstfølgende udsmykning, som ligeledes var sengotisk, var langt det meste bevaret. Noget fuldstændigt indtryk af denne mere rige dekoration kunne man dog ikke få, eftersom dens vigtigste led forblev skjult under renaissancemalerierne, men tydelig nok havde der i top-punkterne af de fire hvælvingskapper været malet en med rødbrunt indrammet medaillon, udfyldt med hver sit evangelistsymbol og omgivet af plante-ornamentik, vistnok udelukkende rankeslyng, hvis pedantiske og magre ud-

førsel svarede til de lige så uopfindsomme, yngste kalkmalerier i Ols kirke (s. 354f.). De stift trukne stregspiraler var okkerrøde og meget spagfærdigt karakteriserede som vækster, idet afslutningerne overalt bestod af små tørre blad-duske. Hvælvingsribberne var dækket af tilsvarende slyngværk.

Renaissancedekorationen er for så vidt en gentagelse af den sengotiske ud-smykning, som den har bibeholdt de oprindelige motiver og ordnet dem på samme måde, men den er et ulige bedre arbejde, udført med kyndigt håndelag. Dens bevaringstilstand var ikke altfor god, og restauratoren (Egmont Lind, 1930) har derfor været nødsaget til at udfylde en del store lakuner med nymaling, som dog er af en sådan art, at man med føje tør antage, at udsmyk-ningens nuværende tilstand i karakter og afbleget farveholdning svarer til den originale. Mindst restaurerede, blot lidt istandsatte, er de runde medailloner, hvori man ser de fire evangelisters tegn holdende skriftbånd. Fra øst, sønden rundt med solen: Engelen (Sanctus Matt..us), Oksen (ulæseligt), Løven (S. Marcus) og Ørnen (S: Io. . .). Symbolerne står på grå bundtone, som er møn-stret med sorte prikker ordnet i rosetter, og medaillonernes rammer er tegnede som bladkranse, sammenholdt af tværbånd. Hvælvingsbunden udenom er rød-lig, men har ikke været ens i alle fire kapper, idet den nu afblegede bundfarve mod syd og nord oprindelig havde rødbrun okkertone, mens den mod øst og vest viste sig at have været mønje, som var dekomponeret. Mod denne tunge baggrund har den i sig selv bastante akantusornamentik måske virket lettere end nu. Det stadig prægtige bladværk står lysegråt, kontureret med sort, og hist og her er der lagt mørke slagskygger ind på bundfarven. Hvor pladsen indbyder til det, er der anbragt små dråber eller kugler mellem bladslyngene. Hvælvingsribbernes flader er udfyldt med fortløbende bånd, bestående af skråt-liggende forskudte rektangler (fig. 11).

Det er muligt, at også korvæggene kan have været smykket med dekoratio-ner af samme kunstner, Bidstrup har i hvert fald bemærket enkelte rester af gråblå maling siddende på et meget tyndt hvidtelag, som dækkede de ældre farvespor på korets nordvæg. Nu om stunder er renaissancemalerierne ind-skrænkede til selve krydshvælvet, hvis østre skjoldbue bærer en temmelig lang indskrift med smukke frakturbogstaver, som forekommer helt læselig, men hvoraf kun få ord med sikkerhed er tydet, nemlig: »... den først ... paa kierkegorden 1559 bleff begr. . .«. At der hentydes til en begivenhed, som fandt sted 1559, er klart nok, men deraf følger ikke, at indskriften, og dermed kalk-malerierne, er udført netop i dette år eller ganske kort efter. Trods forskellig-heder virker akantusværket såpas beslægtet med bladornamentikken i Åker-malerierne (s. 152f.), som er daterede 1571, at det nok kunne have på det nærmeste samme alder.

1689 fik Albertus (Sax) maler den sædvanlige daler og to mark for at op-

sætte oberstens våben på kirkemuren (rgsk.). Dette *kalkmalede våben* har haft sin plads over den såkaldte brude- eller øvrighedsstol (Thurah), som stod i kirkens nordre side (rgsk.). Ordlyden af den vedføjede *indskrift* er for en gangs skyld bevaret, ifølge Thurah stod der: »Efter Høyædle og Velbaarne Hr. Oberste Ober Commandant og Amtmand paa Bornholm Hr. Johan Didrich von Wetberg, Herre til Østerup-Gaard, med sin Velbaarne Frue Siselle Grubbe, til en Amindelse opsat i Ruths-Kirke. Ao. 1685«. — Årstallet angav Wettbergs embedstiltrædelse.

LOFTSMALERIER

Ifølge Thurah (1756) var kirken nylig blevet renoveret, især indvendig udprydet og siret. Fra denne istandsættelse stammer måske så det af ham omtalte *malede loft* med følgende dybsindigt-pudsige indskrift:

Hans Christensen Pilegaard—Christian Pedersen Rosendahl—Thoer Hansen
Kiæregaard

De trende Ruths-Kirkemænd med Quindernes Samtykke
Har dette Kirkens Loft med Malning ladet smykke
Hver af dem gierne har tre Daler givet ud,
Derfor de lønnes af Trefoldighedens Gud.

INVENTAR

Alterbordet er et nyere, malet træpanel. †*Alterklæde* af blåt taft med sølv »tagger« nævnes 1743 (inventarium). Som *alterprydelse* tjener et moderne krucifiks.

**Altertavle* (fig. 12) i renaissance fra o. 1625. Storstykket har som hyppigt på Bornholm to arkadefelter med store diamantbosser på pilastre og bueslag samt yderst to smalfyldinger, foran hvilke de kannelerede storsøjler, som står på kraftige postamentfremspring, er anbragt (søjler og postamentfremspring er fornyet 1943 efter et gammelt fotografi). Foruden af storsøjlerne bæres den fremspringende gesims af en volutsvungen konsol under midten. Topstykket mangler, men erstattedes tidligere af et kors. Svungne, udsavede storvinger med volutter og frugtklaser.

Stafferingen er delvis fornyet 1943¹ på grundlag af farver fra 1753. I postamentfeltet står en gul kursivindskrift på sort bund: »Anno MDCCLIII est hæc aræ Rutsckianæ tabula sumptibus pastoris ecclesiæ Laurentii Randers iterum perpicta cum Andreas Magni filius esset tutelarius — H. J. Møln pinxit« (»år 1753 er Ruts kirkes altertavle malet påny på sognepræst Lars Randers' bekostning, da Anders Mogensen var kirkeværge — malet af H. J. Møln«). I

Fig. 12. Ruts kirke. *Altertavle (s. 319).

O.N. 1947

frisefelterne findes rester af indskrifter, og i storstykkets arkadefelter er, formodentlig af Møln, malet to billeder (olie på træ) forestillende Jesu dåb og nadveren, det sidste af stor lighed med et maleri i Nykirkes altertavle (s. 214). I Bornholms museum.

Altersølv. Kalk og disk fra 1869, købt hos Adolph Falck, København (rgsk.). *Oblatæske* fra 1885 (rgsk.).

**Kalk* (fig. 13) fra begyndelsen af 1500'rne, forgyldt, 16,4 cm høj. Sekssidet fod med fodplade og profileret standkant; på oversiden er graveret et kors, hvis støbte Kristusfigur mangler. På det sekssidede skaft er over knoppen graveret med versaler: »maheli«(?) og under knoppen »ihesus«. Stor, flad knop med seks rudebøsser, hvori er graveret Ihesus med versaler; knoppens over- og underside har fladt opdrevne tunger med vekslende graverede mønstre. Oprindeligt tilspidsende bæger. På fodpladen Lybæks bystempel og et mestermærke indeholdende et anker. Af samme sølvsmed kendes en kalk i sortebrødreklostret i Wismar, skænket dertil mellem 1508 og 1528 af rådmand Arnold Slois². Den tilhørende forgyldte *disk*, som har graveret kantlinje og cirkelkors, er sikkert yngre. I Nationalmuseet.

†*Vinflaske* af tin anskaffedes 1722. 1743 nævnes to tinflasker, den største på to potter (rgsk.). †*Vinkande* af glas nævnes 1766 (inventarium).

†*Sygekalk* og disk af tin omtales 1743 (inventarium). 1787 blev berettelses-tøjet solgt (rgsk.), og et nyt sæt af sølv købtes i fællesskab med Hasle kirke (kun disken bevaret, sml. s. 79).

Fig. 13. Ruts kirke. Alterkalk (s. 320).

O.N. 1944

Alterstager af sengotisk type, 28 cm høje. Profileret fod med høj kant, let konisk skaft med to flade ringe og tragtformet, fladt profileret lyseskål. Lysetorn af træ.

†*Røgelsekar* omtales oftere i inventarierne som et »ildkar«, indtil det 1787 blev solgt (rgsk.).

†*Messehageler*. 1) 1722 købtes lærred, kniplinger og sølvspænder til messehagelen. 2) En ny messehagel af rødt fløjel med ægte guldgalonier skænkede 1759 af menigheden (rgsk.).

†*Korbuekrucifiks* (?). Et trækors »over kirkens østre gulv« var 1834 råddent og ønskedes nedtaget (syn).

Døbefont, (fig. 14) romansk, af granit. Foden, der er hugget af en sten for sig, har form som et omvendt trapezkapitæl med skarpkantede hjørnekamme og en kraftig vulst foroven; nederst på hver side er hugget en bort af små,

E.S. 1952

Fig. 14. Ruts kirke. Døbefont (s. 321).

runde tunger. Kummen er omtrent cylindrisk, har konisk bund og en flad profil under mundingen. Intet afløb. Tvm. 63 cm. (Ikke hos Mackeprang). 1848 blev fonten malet med stenfarve (rgsk.), som siden er fjernet igen.

Dåbsfad af malm fra o. 1575, af syd-tysk herkomst. I bunden en opdrevet bebudelsesfremstilling i dobbelt minuskelbort og på randen indstemplede ornamenter. Tvm. 50 cm. *Dåbskande* af tin, købt 1861 af hofkandestøber Hans Høy (rgsk.).

Prædikestol og *stolestader* er nye. Om den gamle †*prædikestol* vides kun, at snedkeren 1753 fik betaling for himmelen (rgsk.), som ifølge en rimet indskrift samtidig blev malet på bekostning af fenrik Hans Olsen Sonne og hustru Grethe Sode³. †*Skriftestol* nævnes 1698; og 1753 fik snedkeren betaling for den

(rgsk.). †*Brudestol* stod 1709 i kirkens nordside, men benyttedes ikke (rgsk.). Senere kaldtes den øvrigheds stol og blev 1754 stafferet, bl.a. med et billede af den samaritanske kvinde ved brønden under indskriften: »Anno 1754 er denne Brude eller Øvrigheds Stoel malet paa samtlige Sogne Bøndernes velvillige Bekostning«⁴.

†*Skab* ved alteret fik 1744 ny lås (rgsk.).

Nyt *pulpitur* i nordfløjen. †*Pulpiturer*. 1) 1744 blev »den gamle lægter« brækket ned. 2) En lægter blev 1848 hævet og ombygget, og 3) en ny anbragtes langs kirkens nordmur, støttet af otte drejede søjler (rgsk.).

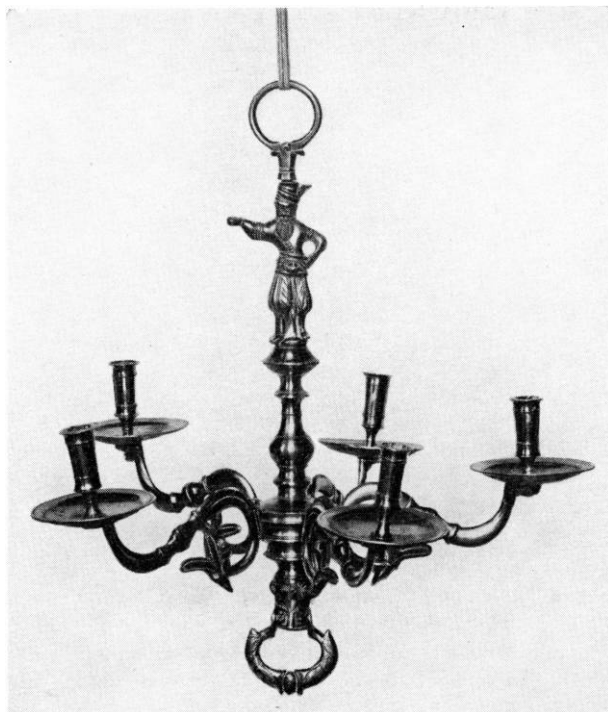
Orgel, nyere.

†*Pengeblok* anskaffedes 1775 (rgsk.). *Pengetavler* 1) 1789; på bagbrættet skimtes årstallet under en rød overmaling. 2) Nyere efterligning af nr. 1.

Lysekrone (fig. 15) i renaissance fra 1500'ernes slutning. Profileret stang med pæreformet balusterled, forinden et dobbeltansigt med en ring af to delfiner i flaben, foroven en skægget mandsfigur i tyrkerdragt. Fem ~-svungne arme med lyse-skåle og -piber. I koret.

Kirkeskib, tremastet skonnert »Primula« af Svendborg fra 1940⁵.

Klokker. 1) 1580, støbt af Matthias Benninck i Lybæk. Om halsen en fint formet akantusbort og versalindskriften: »Anno domini 1580 Matias Benninck

S. Bengtsson fot.

Fig. 15. Ruts kirke. Lysekrona (s. 322).

me fecit laudate deo in simbalis» (»M. B. støbte mig i det Herrens år 1580. Pris Gud med klokker«). På hankene skæggede mandshoveder. Tvm. 100 cm.

2) 1631, støbt af Felix Fuchs i København. Om halsen tolinjet versalindskrift: »Denne kloche tin (!) Ridskierche paa Borrnigholm ehr blefven stofft orh (!) bevilget. Aus den feur flos icn (!) Felix Fuchs gos mich (»af ilden flød jeg, F.F. støbte mig«). Til anno 1631 Gads aerns (!) forfremmelse«. Tvm. 67 cm.

Begge klokker er ophængt i nye klokkestole, men på gamle bomme med smedede beslag. I vesttårnet.

†*Gabestok* med låsejern anskaffedes 1738 (rgsk.).

GRAVMINDER

Gravsten. 1) O.1632. Michel Olsen, »menighedens lærer«, sognepræst o. 1612-32. Grå kalksten, 118x87 cm, med fordybede skråversaler. Forneden læses datoen 19. februar 1632. Stenens eneste udsmykning er en dobbelt rammestreg. Nu henlagt i det afgravede dige nord for klokketårnet.

2) 1830. Bondemand Hans Jørgen Kloe, født på 2. selvejergård 24. maj 1723, død på 21. selvejergård 15. august 1830. Neksø-sandsten, 135x78 cm.

med kursivindskrift i ovalt felt. Rosetter i de øverste hjørner. I diget syd for klokketårnet.

3) 1849. M. P. Funch, født 1847, død 1849 på den 42. selvejergård. Rektangulær Neksø-sandsten med fordybet kursiv i ophøjet skriftfelt. I diget syd for klokketårnet.

4) 1850. Jørgen Kofoed Rømer, født 7. juni 1802, død 29. november 1850. Neksø-sandsten, 70x51 cm, med fordybede versaler. I øvrigt som nr. 2.

Desuden findes på kirkegården adskillige sandstensmonumenter fra sidste halvdel af 1800'rne.

Et brudstykke af en *runesten* med ordene »N. N. lod . . . [G]ud hjælpe . . . og Gu[ds moder]« blev 1877 fundet i tårnet⁶. Nu på kirkegården.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskabsbog 1684—1794, regnskaber 1806—89 (L A). Sjællands stiftsøvrighed V, diverse sager, specifikation over inventar m.m. 1766 (LA). Sjællands bispearkiv, indkomne sager 1800—05 (L A). — Mathias Bidstrup: Tegninger og beretning fra restaureringen 1886, i B M. — Museumsindberetninger af J. B. Løffler 1882 (inventar), Hans Zahrtmann 1887 (iagttagelser fra nedbrydningen af det romanske vesttårn), Eigil Rothe 1908 og Egmont Lind 1930 (kalkmalerier), Otto Norn og C. G. Schultz 1947. — Korrespondancesager i N M II. — Henry Petersen: Notebog II (1891?), s. 140 f.

Indledning: ¹ Runestenene Nylars 1.: Gud Herren og S. Michael, Klemensker 1: Krist og S. Michael, Klemensker 4: Gud og S. Michael, og Østerlars 2: Krist og S. Michael og S. Maria. (Jacobsen-Moltke, nr. 379, 399, 402 og 398). ² Hübertz nr. 28 (s. 28): Væbneren Olaf Bagge sælger »2 mine gårde . . . liggendes udi Sancti Michelssogen på Bornholm«. ³ Hübertz nr. 29 (s. 29): Køberen, Per Langh, omtaler gårdene som liggende »udi Røskirkesoghn«. ⁴ Bornholms Stednavne (1950), s. 231. ⁵ Ibidem. ⁶ Ravn, s. 149. ⁷ Visitatsbog 1616 og 1621 (Hübertz, s. 601): »Ryds kircke oc civitas Hasleff« har samme sognepræst. ⁸ Fortegnelse over kirker og disses ejere da forordningen af 3. juni 1809 udkom (Da. Kanc. RA). ⁹ Mønt- og Medaillesamlingens arkiv, ad 11. april 1867. ¹⁰ Brev fra Bidstrup af 12. juli 1886 (NM II), hvorpå Herbst har noteret sin bestemmelse af mønterne, og at de blev tilbagesendt 15. juli 1886. ¹¹ Rawert og Garlieb: Reise til Bornholm (1819), s. 189. ¹² Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten, s. 172.

Bygning: ¹ Således ved udgravning til et nødtøftshus i diget nord for tårnet. Kampestensmuren synes netop på dette sted at svinge vesten om kirken. Den stod her bevareret i indtil tre skifters højde; de middelstore kampesten var muret i meget kraftig mørtel. (Iagttagelser af O. Norn fra besøg 19. juni 1954). ² Ravn, s. 149. ³ Klokketårnet blev 1938 istandsat af NM (arkitekt C. M. Smidt), som fornyede 2 fodremme, 6 stolper, 6 løsholter og 6 dukker. ⁴ Opførelsesåret fremgår af et andragende fra sognerådet til folketinget om statstilskud. (Gultus-ministeriet, 1. dept. PP 455, 4. marts 1889). Ansøgningen blev ikke bevilget. ⁵ Ibidem. — Andragendet fortsætter med snurrig logik: »Det viste sig imidlertid, at tårnets (ø: det gamle tårns) underste stokværk, som før var benyttet til kirkerum, særlig egnede sig til at erstatte det gamle våbenhus derved, at en oprindelig indgangsdør mod vest kom til syne under nedbrydningen. Men

da kirkens indre rum ikke turde formindskes (o: ved til forskel fra det gamle tårn at indrette det ny som forhal), måtte man bygge en forlængelse af kirkeskibet med 5 alen til en bekostning af 4498 kr. . . .«.

Inventar og gravminder: ¹ Ved malerm. P. Kofoed og kustode H. P. Holm. ² Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin II, 165. ³ Thurah, s. 116. ⁴ Thurah, s. 115. ⁵ Henningsen: Kirkeskibe, s. 162. ⁶ Jacobsen-Moltke: Danmarks Runeindskrifter nr. 408.

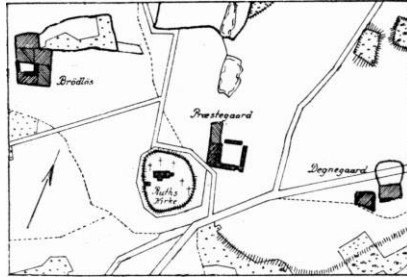

Fig. 16. Ruts kirke 1817.